

ESTUDI DE LA XARXA VIÀRIA DE TRADICIÓ ROMANA A L'ÀMBIT
GEOGRÀFIC DEL PLA DE BARCELONA

Sempre ha estat d'interès pels investigadors i estudiosos de la nostra ciutat el poder identificar el traçat viari d'origen romà de l'antiga xarxa de comunicacions que, travessant en tots sentits l'actual àrea comarcal del Barcelonès, entre el Turó de Montgat i el riu Llobregat, s'estenia cap a les contrades immediates a la seva perifèria, tant del Baix Llobregat com del Vallès i el Maresme.

El ventall cronològic d'aquesta xarxa compren des dels inicis de la dominació romana, ja en època republicana, fins a les acaballes del Baix Imperi i la dominació visigòtica, amb les lògiques variants sofertes en tan llarg espai temporal que perduraran fins a l'Alta Edat Mitjana.

La primera d'aquelles variants conegudes es produí a causa de la fundació de la colònia *JULIA AUGUSTA FAVENTIA PATERNA BARCINO*, damunt del petit turó del *Mons Taber*, a les acaballes del segle I a.C. quan l'emperador Octavi August llicencià els veterans de les guerres càntabres.

Posteriorment, a partir de l'època dels emperadors Flavis, es realitzà un gran desenvolupament econòmic i social, amb l'engrandiment i prosperitat pròpia dels nuclis urbans de la Tarraconense, sobretot les colònies i municipis de dret llatí, com *Baetulo*, *Ilduro*, *Blandae*, *Aquae Calidae*, *Egara*, *Subur* i *Tolobi*, totes elles relativament properes a *Barcino*.

Un altre factor important en l'expansió viària fou l'assentament paulatí del substrat de poblament indígena a les planes, amb el posterior increment del nombre de vil·les d'explotació agrària. Podem intuir, tant en el pla de Barcelona com en el Vallès, l'existència d'un sistema de centuriació amb un tipus de parcel·la d'unes cinquanta hectàries, damunt les quals es bastirien

les corresponents edificacions rurals, obligant així al desenvolupament d'una densa infraestructura viària per a permetre el trànsit, tant humà com de mercaderies, aprofitant, a ben segur, els camins de tradició indígena.

Aquesta xarxa viària restà pràcticament intacta des del període tardoromà fins als segles XI-XII, moment en el que es consolidà la reconquesta de la totalitat de Catalunya, iniciant-se un període d'evolució econòmica i demogràfica, paral·lel a l'enfortiment polític del Comtat. Això comportà un important creixement dels nuclis urbans, principalment Barcelona, on es formaren raval fora les muralles del s. IV, exigint un nou reordenament urbanístic i viari i una segona línia de muralles, construïda en època de Jaume I.

La segona muralla, partint de la línia de mar als voltants del que avui és el Govern Militar, pujava seguint l'arenys de la Riera d'en Malla per l'actual Rambla, fins a la plaça de Catalunya, on seguia aproximadament el trajecte dels vigents carrers Fontanella i Trafalgar per arribar a l'arenys del Torrent del Pecat, en l'actual passeig Lluís Companys; d'allí girava cap a llevant en sentit al Portal Nou, porta de sortida de les vies i camins que prenién direcció cap al Nord. Continuant per la dreta de l'esmentat torrent, del qual seguia el curs i que actuava de fossar, la nova muralla arribava també a la línia de mar per aquest costat.

Aquest nou plantejament urbà afectà principalment l'estructura viària de la zona ampliada de l'interior de la nova muralla, però fou poc perceptible en el territori extramurs, constatant únicament una relativa ampliació d'alguns camins que completaven la xarxa i que la nova situació socioeconòmica exigia; fou el cas de la *via Molinaria* que, a causa de l'importància que adquirí en època medieval, analitzarem amb posterioritat.

En conjunt, el panorama viari del territori barceloní no va canviar substancialment, en les seves rutes principals, fins el segle XVIII, amb la modificació i l'obertura de noves línies de comunicació, quedant fora d'ús quotidiana algunes de les vies i camins antics.

Com exemple de desplaçament parcial de les velles rutes, tenim el de les carreteres de la Sagrera i de la Creu Coberta, transformades en traçats rectilinis a partir de rutes romanes més irregulars. A aquest període temporal correspon també el desús com a camí principal de la via romana que venia per la costa, al variar-se el traçat des de Badalona, desviant-la cap el carrer de Pere IV, una vegada dessecats els aiguamolls que ocupaven l'actual zona del Poble Nou.

No cal esmentar el procés sofert a partir de la industrialització de mitjans del segle XIX, l'aplicació efectiva del projecte urbanístic d'Ildefons Cerdà i l'enderrocament del cinturó de muralles que formaven l'últim recinte de la ciutat.

Això succeí en l'àmbit del municipi barceloní i de tots els pobles

agregats a partir de 1896: Sants, Gràcia, Les Corts de Sarrià, Sant Martí de Provençals, Sant Gervasi, Horta, Sant Andreu de Palomar i Sarrià. La resta de municipis dels contorns que quedaren fora la integració de la gran ciutat, com ara L'Hospitalet, Cornellà, Esplugues, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern, Santa Coloma de Gramenet, Sant Adrià del Besós i Badalona, també sofriren la consegüent expansió urbanística i suburbial.

És evident que el fenomen transformador de la xarxa viària afectà tot el territori comprés entre el Llobregat i el Turó de Montgat, fent desaparèixer moltes de les restes visibles de la xarxa viària de tradició romana.

Diversos investigadors de finals del segle passat i de la primera meitat de l'actual, Sampere i Miquel, Carreras Candi i Duran i Sanpere entre d'altres, publicaren nombroses monografies vers el tema viari al pla, basant-se habitualment en l'epigrafia i l'estudi de fons documentals medievals¹, sense comptar amb la manca de precisió dels documents per fixar velles estrades en el nou marc urbanístic; només a partir del s. XVIII, es pot gaudir d'una descripció cartogràfica suficientment aproximada, alhora reafirmada amb el registre de dades notariales on els límits de propietats són ben definits². Una segona font d'informació, poc contrastada pels erudits esmentats, es basa en la realitat morfològica del territori barceloní, principalment en comparació a la seva orografia dos mil·lenis enrera; aquest coneixement ens permet comprendre les solucions, guiades per la major practicitat, emprades pels enginyers romans per establir traçats viaris, seguint una normativa prou coneguda en el desenvolupament del projecte i execució de l'obra, adaptant-la racionalment a la realitat topogràfica del terreny.

La morfologia del Barcelonès presentava, anteriorment a la urbanització intensiva dels darrers cent-cinquanta anys, un relleu accidentat pels múltiples corrents fluvials que baixaven de les serres per desguassar a mar, al Besós o al Llobregat, solcant les terrasses que formaven bancals seguint les corbes de nivell, els quals eren tallats de muntanya a mar pels arenys de totes aquestes rieres i torrents³. Aquest fet obligava que un traçat viari de Nord a Sud, de Besós a Llobregat, fos molt accidentat ja que havia de salvar

1 Principalment a partir de buidats de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de la Catedral de Barcelona, éssent fonament bàsic de les seves obres el Cartulari de Sant Cugat i el *Libri Antiquitatum* de la Catedral.

2 La documentació dipositada a l'Arxiu Notarial des del s. XVIII, junt amb les dades cadastrals dels segles posteriors, permeten seguir fins els nostres dies la successió de traspessos patrimonials soferts per les propietats urbanes i rústiques, algunes de les quals prenen com a límits seccions determinades de la vialitat romana. La nombrosa informació allí recollida ha permès la realització d'aquest estudi.

3 Per a més informació vers la xarxa hidrogràfica del pla, consulteu:

TRAVESSET, M. (1994): «La xarxa hidrogràfica del Pla de Barcelona entre la Riera de Magòria i la Riera d'Horta» a *Finestrelles*, núm. 6, pàgs. 57-70.

les nombroses rieres i torrents que creuaven el territori d'Oest a Est. En contrapartida, en els talussos marginals de les serres; el traçat viari de Ponent a Llevant no havia de salvar els arenys al córrer en el mateix sentit que la xarxa hidrogràfica, però tenia la dificultat dels forts desnivells del cordó orogràfic que envolta la plana, principalment en el moment de creuar les estribacions de Collserola.

Moltes eren les rieres i torrenteres que creuaven el pla entre el Besòs i el Llobregat: els torrents de Tapioles, del «Niño», de Campanyà, d'en Tissó, d'en Dragó, de Parellada i la riera de Sant Andreu, amb el seu afluent el torrent de Canyelles, anaven a desembocar al riu Besòs; la riera d'Horta anava al mar amb els seus afluents, torrents de Mariner, de Can Cortada, riera de Marcelino, torrents de Sant Genís, de la Clota i de la Carabassa. Entre el Besòs i Montjuïc es trobaven els torrents de la Guineu, de Milans i de Casanoves, de Delemús, del Notari o del Coll del Portell, del Pecat o de les Flors amb el seu afluent de Can Toda o Garrofers, la riera de Merdançar, unió del torrent de l'Olla amb la riera de Valcarca i el torrent d'en Vidalet, i la riera d'en Malla, continuació de la riera de Cassoles i els seus torrents afluents, Ganduxer, del Frare Blanc, Castanyer i Pas dels Ases; la darrera riera al nord de Montjuïc era la de Magòria, que desguassava a l'estany del Cagalell abans que fos desviada a l'altre costat de la muntanya, ja al segle XIV al ésser construït el tercer recinte murallat de Barcelona en temps de Pere III (el del Punyalel) i sanejar els terrenys del futur Raval. També de Montjuïc baixava un altre torrent, esmentat com a Riereta, que abocava aigües al Cagalell. A l'altre costat de la Muntanya hi passaven els torrents del Carril, de Can Feu, la riera Blanca amb els seus nombrosos afluents, els torrents Gornal o del Neguit, de Can Oliveras i la riera de la Creu o torrent d'Esplugues. Pel costat del Llobregat, menys accidentat, hi desembocaven les rieres de Fonsanta, de Sant Just i de la Salut, amb els seus respectius afluents ⁴.

⁴ Com a material cartogràfic útil per a la configuració topogràfica antiga del Pla de Barcelona, bàsica en l'anàlisi de la xarxa hidrogràfica i viària, són remarcables els plànols d'Ildefons Cerdà, d'en Miquel Garriga i Roca i d'en Pere Garcia Faria, complementats amb el mapa geològic de Barcelona de J. Almera, tots ells de la segona meitat del s. XIX. La seva precisió permet la superposició damunt la quadrícula urbanística actual. Tot i aquesta informació, resulta pràcticament impossible, amb unes poques excepcions, establir seqüències cronològiques relatives la construcció de les *strata* i camins antics entre el segle I a. de C. i el segle VII d. de C, amb un ventall cronològic de 7 segles durant els quals la tipologia viària no va canviar gens, atenent que no s'ha conservat quasi cap tipus de pavimentació o obra viària que ens pugui indicar el període de la seva construcció, exceptuant els escasos miliaris trobats fins avui dia.

DESCRIPCIÓ DELS TRAÇATS.

Cal establir, inicialment, diferenciacions entre les vies i camins de tradició romana que creuaven el pla de Barcelona. En primer terme, les vies públiques d'importància supracomarcal, com ara la *via Augusta*, la *via Francesca-Strata Subteriora*, el camí de *Castra Octavia* o el de la Creu de Baduell (camí de Vic per Montbui). En segon terme, el nombrós grup de camins menors que comunicaven els diversos nuclis de poblament antic, tant del mateix pla com d'altres de les comarques perifèriques.

Per aclarir l'extensió de totes aquestes vies, tot seguit descriurem els seus traçats emparant-nos en l'anàlisi topogràfic dels indrets, la lògica constructiva, la tradició toponímica i les notícies documentals ⁵. Alhora, i per a establir amb absoluta entesa els seus recorreguts, creiem convenient citar la xarxa viària seguint, si és possible, l'actual nomenclatura dels carrers dins els nuclis urbans, úniques referències visuals avui existents.

- *Strata Subteriora* o *Via Francesca*.

D'origen probablement d'època republicana o potser preromà ⁶, la veiem esmentada en la documentació alt medieval com *Strata Subteriora qui pergit per Palumbare*. És verosímil que fos la via més important del Pla de Barcelona amb anterioritat a la fundació de la colònia *JULIA FAVENTIA AUGUSTA PATERNA BARCINO*, éssent

1. Tram de la STRATA SUBTERIORA a les immediacions del Coll de Codines, entre Esplugues de Llobregat i Sat Just Desvern.

⁵ La documentació consultada consistí, principalment, amb les escriptures de traspasos patrimonials, on especificaven la descripció de finques i la ubicació dels camins antics, que molts cops servien encara, i fins els segles XVIII i XIX, de límits i que continuaven pervivint en la memòria popular.

⁶ El Dr. Josep de C. Serra Ràfols advertí, en els seus estudis sobre la protohistòria catalana, com el recorregut d'aquest camí passava per les immediacions de molts nuclis de poblament ibèrics; aquests eren establerts en les estribacions de les serres que vorejen el Baix Llobregat i el pla barceloní, així com, al costat de llevant de la serralada costanera que separa el Maresme i Vallès Oriental, des de Santa Creu d'Olorde i la Penya del Moro davant el Llobregat fins a *Blanda* just al Tordera.

el vincle d'enllaç dels nuclis de poblament ibero-romans de l'àrea Laietana durant els primers temps de romanització del país.

Resseguint el seu traçat en sentit N-S des del camí del Mig del Maresme, continuava a partir del turó de Montgat per l'actual carrer Ramón i Cajal d'aquesta població cap el carrer d'Occitània de Badalona, travessant tot seguit el torrent de Vallmajor i el polígon Canyadó, seguint quasi l'alineació del carrer de Pau Vila, creuava la riera de Canyadó per continuar a l'interior del parc municipal de Can Soler; d'allí s'encaminava pel carrer de Margarida Xirgu i carrer de Fluvià fins a la plaça de la Constitució, d'on continuava pel carrer d'igual nom i pels del Rector i Sant Ramon, girant a ponent pel marge esquerra de la riera de Sant Joan. Arribant a l'actual Sta. Coloma de Gramenet pel camí Fondo, seguia pels carrers Rafael Casanova i Major, creuant el riu Besòs per l'indret on s'alçava l'antiga església romànica de Santa Coloma, encara amb restes de paraments existents fins els anys immediats a l'última guerra civil (1936-1939).

D'aquí la via entrava a l'actual terme de Barcelona, travessant per l'angle NE el grup de vivendes del Baró de Viver i continuant pel carrer de Calonge, per anar a parar enfront de l'antic molí medieval conegut com el Molí de Sant Andreu, punt on passava el Rec Comtal i que creuava en època medieval per un pont encara present en la memòria popular. Tot seguit enfilava cap el carrer de Palomar per arribar a la plaça de Mossèn Clapés, davant mateix de l'hostal gòtic de Ca la Sorda-Can Joan, recentment desaparegut. La via continuava pels carrers de Bartrina i Concepció Arenal, creuant els arenys dels torrents de Campanyà, d'en Tissó i d'en Dragó ⁷, i posteriorment la riera de Sant Andreu, el torrent de Parellada ⁸ i la llera que formava la riera d'Horta.

Després passava per les rodalies de Ca L'Armera ⁹, per arribar al torrent de la Guineu que traspassava a l'alçada del carrer de les Naves de Tolosa, d'on seguia pel carrer del Freser fins creuar amb el carrer Guinardó, on girava a ponent pel passatge de la Travessera, en direcció al Coll de la Celada, nom atribuït a l'alta edat medieval al coll format pel turó que baixava del Mas Guinardó.

7 A les rodalies del punt del seu encreuament amb el torrent del Dragó, s'hi trobava el mas del mateix nom, on es localitzaren ceràmiques romano-republicanes i restes de paraments probablement associats a aquella cronologia.

8 Novament hi ha notícia de la presència de restes romanes molt properes, a Can Mogarola, on el Dr. Serra Ràfols constatà paraments antics i ceràmica romana durant l'enderrocament de l'esmentat mas.

9 A Ca L'Armera, també coneguda en època medieval com la Torre Ventosa, aparegueren restes d'àmfora, tègula i ceràmica romana de cronologia diversa. Uns 750 m. més enllà, i continuant el traçat viari abans de creuar el torrent de la Guineu, a l'antic mas Torre Sellés, també s'hi trobaren fragments ceràmics romans i restes de paraments antics.

Passat l'esmentat coll, la via seguia pel carrer del Pare Claret fins l'encreuament amb el de Sant Quintí, davant la masia de Can Miralletes ¹⁰, continuant per la part inferior del solar ocupat per l'Hospital de Sant Pau fins arribar, aproximadament, a uns 30 m. més amunt de la cruïlla dels carrers del Pare Claret i de Cartagena. A partir d'aquest punt, el camí restava encarat a l'actual Travessera de Gràcia, que ressegueix exactament el traçat de l'antiga via ¹¹ fins arribar a la Pl. Francesc Macià; continuant el seu sentit, travessava el solar delimitat per l'illa formada per l'Avinguda Josep Tarradellas, Avinguda Sarrià, carrer Lluís de Granada i Avinguda Diagonal, per sortir a la Travessera de les Corts que reviu l'antic camí fins a la carretera de Collblanc ¹². Ja en el terme municipal de L'Hospitalet, creuava l'illa formada pels carrers de Llobregat, d'Occident, de Farnés i carretera de Collblanc i continuava per la Travessera de Collblanc, per girar un 35º a ponent cap el torrent Gornal. Travessat el torrent, seguia el Camí Antic de la Travessera, encara anomenat així durant els anys seixanta, fins a la cantonada dels carrer de Simancas amb el d'Empúries ¹³. Travessava la carretera de Collblanc davant la masia de Can Oliveretes, per entrar al terme municipal d'Esplugues. Desviant-se a ponent per vorejar el turó de Sant Pere Màrtir ¹⁴, pujava fins el Coll de Codines pel camí de Sant Mateu, molt alterat modernament, sobre la parròquia de Sta. Maria d'Esplugues, salvant un desnivell d'uns 70 m. des del torrent Gornal en només 2 Km. Continuava pel raval de Sant Mateu per anar a creuar el Coll de Finestrelles on enllaçava amb el Camí Real Antic, ja dins el terme de Sant Just Desvern. Actualment el camí abans d'arribar a l'esmentat Coll, està tallat

10 Als terrenys annexes a Can Miralletes es construí, durant els anys seixanta, un institut de secundària a les obres del qual aparegueren noves restes ceràmiques romanes. La distància, d'uns 750 m. en la separació entre les troballes de les restes de les vil·les anteriorment esmentades, apunta la possibilitat d'una repartició territorial o centuriació vigent des de la Torre de Bell.lloc de Sant Andreu de Palomar, citada per Joan J. Busqueta en la seva obra: *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*. La cronologia de les mateixes ens indicaria un moment anterior a la fundació de la colònia.

11 En època romana originalment el traçat fou completament rectilini, però en època medieval sofrí una desviació que formava un arc molt tancat fins l'anomenada Creu Trencada, motivada per salvar el desnivell de la torrentera que formà la unió entre la riera de Vallcarca i la de Sant Gervasi.

12 A la cartografia dels segles XVIII-XIX observem una variació a llevant de la Travessera de les Corts a l'alçada del carrer Vallespir, fins l'actual carrer Marquès de Sentmenat, d'on continuava per tornar a connectar amb la Travessera. Aquesta modificació fou motivada per la instal·lació d'un campament militar d'un dels batallons que formaven la línia de bloqueig de la ciutat, durant el setge de Barcelona per les tropes franceses l'any 1697.

13 Aquest darrer tram es conservà intacte fins els anys setanta. Actualment es troba ocupat pel nus viari de les avingudes del Torrent Gornal i del Dr. Ramon Solanich Riera, a més a més de la nova urbanització del barri de Pubilla Casas.

14 Antigament esmentat com a *Mont Orsa*.

per les edificacions del Col·legi Alemany. El traçat del camí seguia pel carrer de la Creu i el costat NO del carrer Bonavista, creuant pel bell mig l'actual Mercat Municipal, per enfil·lar els carrers Badó, Campreciós i Cardona fins la riera de Sant Just. Seguint el marge esquerra de la riera, el camí entrava a Sant Feliu de Llobregat pel carrer Joan Maragall, seguint posteriorment cap a Molins de Rei i Martorell.

- *Variants de la Via Augusta.*

Fou la via més important que, des d'època d'August, travessà el pla de Barcelona, éssent el llaç de comunicació entre la península itàlica i la Bètica, des de *Roma* fins *Castulo* i *Gadir*, posteriorment.

En època republicana ja existia com a continuació de la via *Domitia gal·la*, però, en lloc de passar pel nostre pla, des de *Semproniana* seguia per *Arraona* en sentit al pont de Martorell.

2. Tram de la Via Augusta entre Cornellà de Llobregat i sant Joan Despí, corresponent al ramal procedent de la Bordeta i Santa Eulàlia de Provençana.

En un moment indeterminat poc abans del canvi d'era, l'emperador August fundà la colònia *Julia Augusta Faventia Paterna Barcino* i creà una doble variant de la via que passava per la nova ciutat. Una de les variacions sortia del ramal principal a l'alçada de Massanet de la Selva, continuant en direcció Barcelona per l'antic camí preromà de la costa del Maresme, travessant els nuclis urbans i rurals de major creixement demogràfic; la segona desviació trencava a la sortida de *Semproniana* i, per Parets i Mollet, passava pel Coll de Montcada cap a Barcelona, éssent la via directa a la ciutat.

El tram esmentat de la *Via Augusta* provinent del Vallès entrava pel coll de Montcada, seguint el vigent traçat de la carretera de Ribes fins l'actual terme municipal de Barcelona, travessant el torrent de Tapioles al peu del puig de Sant Joan i per l'altre Coll de Finestrelles (la Trinitat) anava en direcció al carrer Gran de Sant Andreu, d'on continuava fins la riera d'Horta, enfilant seguidament el carrer Berenguer de Palou; arribava al carrer de la Sagrera per connectar amb el carrer del Clot, seguint fins l'alçada de la plaça

del Mercat del Clot, on una mica més endavant se li unia el ramal de la *Via Augusta* que venia per la costa.

El ramal costaner seguia el mateix traçat de la *Strata Subteriora* fins a Badalona, però a l'alçada de la riera de Sant Joan, es desviava pel carrer Baldomer Solà i travessava diagonalment el grup d'illes urbanes formades pels carrers Guixeres, República Portuguesa, Miquel de Servet i Galileu, de Saragossa, Baldomer Solà i Font i Escolà, per sortir al carrer Galileu, entre el carrer de Baldomer Solà i el de Font i Escolà, d'on s'encaminava cap el camí de Llefià, Camí Antic de València i avinguda de Sant Salvador, creuant la carretera de Sta. Coloma i la illa de cases formada pels carrers de l'Església, de les Monges, Major de St. Adrià i Pi i Margall, entrant en el terme de Sant Adrià; pel traçat de l'actual avinguda Pi i Margall, per anar a creuar l'arenys del Besòs i continuar pel carrer de Guipúscoa arribant a l'actual terme de Barcelona. En aquest punt feia un gir d'uns 70º cap a ponent, tornant a girar a uns 150 metres més endavant altres 60º en sentit contrari, gir degut al fet d'haver de creuar l'antic arenys a través d'una sèrie d'illots antics, que encara es pot observar en el plànol de Barcelona a escala 1:10.000 de 1958; quin traçat el veiem denominat com a camí de la Verneda. Després creuava la Rambla de Prim, que era l'arenys de l'antiga Riera d'Horta, a l'alçada del carrer Menorca, i seguia cap a la cantonada dels carrers de Huelva i Puigcerdà, continuant tot recte fins la cruïlla dels carrers Espronceda i Guipúscoa, a través de les illes urbanes formades en sentit transversal pels carrers Cantàbria, Agricultura, Treball, Selva de Mar, Alcalà de Guadaira, Provençals, Dr. Zamenhof, Fluvià, Bac de Roda i Espronceda, i en sentit longitudinal pels de Huelva i Guipúscoa¹⁵. Posteriorment, creuava en diagonal el carrer de Guipúscoa fins el de Biscaia, entrant al carrer encara nomenat de la Verneda, d'on continuava pel de Rossend Nobas i la plaça del Mercat del Clot, lloc on connectava amb el ramal de la *Via Augusta* que venia del Vallès.

Totes dues variants seguien pel carrer del Clot, travessant la plaça de les Glòries Catalanes per l'antiga carretera de Ribes que enfocava l'entrada del Portal Nou de la muralla medieval, des d'on pels carrers Carders i de la Boria arribava a la ciutat romana per la Porta de la plaça de l'Àngel. Sortint de *Barcino* pel portal del carrer Avinyó, seguia els carrers Boqueria, Hospital i Sant Antoni Abat, dividint en sentit diagonal, el solar del Mercat de Sant Antoni per continuar en línia recta vorejant el costat esquerra de l'avinguda Mistral, en direcció a l'actual plaça d'Espanya ¹⁶. D'allí continuava per la

15 De tota aquesta darrera part de via descrita, no ens en queda res per motius evidents. No obstant, fins a inicis dels seixanta es podia seguir totalment amb el nom d'Antic Camí de la Verneda.

16 A l'ubicació de l'actual plaça s'hi trobava la cel·lebre Creu Coberta, lloc esmentat des de ben antic com els «Inforcats».

carretera de la Bordeta, carrer de Santa. Eulàlia, ja a L'Hospitalet i passant prop de la vella església romànica de Santa. Eulàlia de Provençana, seguia pels carrers d'Enric Prat de la Riba i Major, en direcció a la carretera de Cornellà, on pels carrers Víctor Pradera, Mossèn Jacint Verdaguer i camí de la Destraleta, entrava al terme de Sant Joan Despí. Dins aquesta població, circulava pels carrers de Lleó Fontova, Bon Viatge i camí del Mig, passant entre Can Crexells i Can Camprubí, dirigint-se tot seguit cap a Sant Feliu de Llobregat i Molins de Rei en direcció al pont de Martorell ¹⁷. Cal ressenyar que a l'alçada de Cornellà la via s'havia bifurcat, girant un ramal secundari pel carrer de Mossèn Jacint Verdaguer cap els carrers Admirall Vierna i Timbaler del Bruc, per seguir l'Antic Camí de Sant Boi ¹⁸ i creuar el riu Llobregat, just davant del carrer del Pont, en el casc antic de Sant Boi, ben a prop de les conegudes termes romanes excavades els anys 1959-60. Aquest ramal secundari, després de creuar el casc urbà de Sant Boi seguia en direcció a Sant Climent de Llobregat, Begues, Olesa de Bonesvalls, Olivella, Sant Pere de Ribes, Cubelles i Calafell, per unir-se al sud del Vendrell amb la Via Augusta que venia de Martorell. ¹⁹

Des de la Creu Coberta sortia una segona variant de la *Via Augusta* que passava per Sant Just Desvern. Seguint la direcció de l'actual carrer de la Creu Coberta, el camí es ficava pel costat de Llevant fins trobar el carrer del Sant Crist, autèntica pervivència de la via, entrant a la plaça de Bonet i Moix pel seu costat de l'antiga masia de la Roqueta, davant l'església de Sta. Maria de Sants, per prosseguir pel carrer de Blanco i travessar la riera d'Escuder, continuant pel carreró de les Ànimes per sortir, finalment, al carrer de la Creu Coberta cantonada Arizala; avançant per aquest traçat, arribava a l'encreuament amb la Travessera de les Corts, a partir d'on seguia la ruta de la *Strata Subteriora* o *Via Francesca* en direcció Martorell.

- Camí del Maresme a Barçino seguint la cornisa costanera.

Aquest camí d'indubtable origen romà, segurament dels primers temps de la colonització en època republicana tindria una certa importància dins la xarxa de comunicacions d'aquell període, ja que passava molt proper a diferents nuclis de poblament ibero-romans així com d'algunes vil·les d'extraordinària relevància, ubicades a la part alta de la comarca del Maresme i a les estribacions orientals de la cadena montanyosa que forma la serra

¹⁷ En aquest recorregut vorejava la coneguda vil·la romana de Can Pedrerol de Baix, ja dins el terme municipal de Castellbisbal.

¹⁸ Aquest camí ha desaparegut gairebé totalment però encara el trobem inclòs en les fulles VIII-15 i VIII-16 del planell topogràfic de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, esc. 1/10000, de l'any 1969.

¹⁹ Encara recentment es podien veure restes de l'enllosat de la calçada entre Sant Climent i Begues.

litoral catalana. Moltes d'aquestes vil·les acabaren convertint-se primer en parròquies i posteriorment en municipis, a partir dels finals de l'Alta Edat Mitja. Exemples de l'esmentat els tenim en pobles relativament pròxims com Teià, Alella, Tiana o Sant Adrià del Besòs.

El seu traçat corria més o menys paral·lel amb el de la Via Augusta que venia per la costa, fins a empalmar amb la mateixa a l'alçada de Sant Adrià del Besòs, després de creuar la part alta del terme municipal de Badalona. El seu recorregut encara es pot seguir quasi íntegre en les fulles IX-1, IX-2, IX-3 i IX-5 del Plano Topogràfic de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, escala 1:10.000, editat l'any 1972.

Veiem en aquests plànols, que entre Teià i Alella surt amb el nom de Camí Antic d'Alella a Teià. Entre Alella i Tiana rebia el nom de Camí Vell de Tiana fins als peus del Turó del Bessò, on agafava el nom de camí del Coll de Vendrans, creuant evidentment pel Coll del mateix nom. A partir d'aquest punt agafava el nom de camí de Dalt d'Alella, entrant al nucli urbà de Tiana pel carrer de la Verge del Carme. A continuació girava pels carrers de Sant Jaume i de Montalegre per agafar el camí de Sant Romà, passant per les immediacions de Can Sant Romà, al peu de la vil·la romana excavada pel Baró d'Esponellà.

El camí en qüestió creuava el límit del terme municipal de Badalona, agafant el nom de Camí dels Contrabandistes, passant entre el poblat ibèric del Turó Boscà i el Turó de l'Enric, prenent a partir d'aquí el nom de Camí de Can Boscà. També el veiem esmentat com a Camí d'en Grau al passar pel límit oriental del Barri del Canyet, així com al transcórrer entre Montigalà i el barri de Bufalà.

Un cop creuada la Riera de Sant Jeroni entre Can Bosquet i Can Oliva, prenia la direcció cap a Sant Adrià de Besòs seguint el que avui és Avinguda de Lloreda, carrers de Lepant i de la Circumvalació, així com l'avinguda del Sanatori i carrer Major de Sant Adrià.

Cal observar que a partir de l'avinguda de Lloreda, el seu traçat coincideix

3. Vista del carrer del sant Crist a Sans, resta junt amb el carrer de Balco del ramal de la Via Augusta que anava per Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern.

exactament amb el límit entre els termes municipals de Badalona i Santa Coloma de Gramenet, el que ens demostra la seva tradició antiga.

El camí passava per davant del solar que a partir del segle X ja tenim notícies de l'ubicació en aquest lloc de l'església de Sant Adrià de Besòs.

A l'alçada del carrer Major de Sant Adrià, entre el de les Monges i l'avinguda de Pi i Margall, el camí s'unia amb el ramal de la Via Augusta que venia per la costa.

-Camí de Badalona al Valles pel Coll de la Vallensana i Reixac.

Aquest camí sortia de la *Via Augusta* a l'alçada del carrer de Quintana Alta de Badalona per enfocar cap el carrer del Doctor Robert i pel barri del Canyet continuava seguint el Camí Vell de la Carralada en direcció al Collet de la Vallensana, i d'aquí anava cap al Besòs pel camí actualment anomenat de la Roca Plana, passant entre el Turó de Cal Valent i l'església

de Sant Pere de Reixac, just pel costat de Ca l'Ullastrell. D'aquest camí al peu del Collet de la Vallensana en sortia un altre camí, que amb el nom de Camí Vell a Montcada es dirigia en direcció a Puig Castellar, seguint un gran tros els límits dels termes municipals de Badalona, Santa Coloma de Gramenet i de Montcada i Reixac, el que prova el vell origen d'aquests camins; ja que els límits entre les antigües parròquies que han format els actuals municipis, tenen en la majoria de casos un origen que es remonta a l'Alta Edat Mitjana, segons podem constatar tant en el Cartulari de Sant Cugat del Vallés com en el *Libri Antiquitatum* de la Catedral de Barcelona, a banda d'altres documents més o menys contemporanis (segles X-XII).

- Camí transversal de St. Andreu de Palomar a Esplugues del Llobregat pel Coll del Portell i Sarrià.

El camí més proper a la Serra de Collserola que creuava el pla barce-

4. Carreró de les Ànimes, un altre testimoni del traçat de la variant de la Via Augusta que anava en direcció a Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern

loní en sentit transversal ²⁰ anava, pràcticament, des del Coll de Finestrelles de Sant Andreu de Palomar a l'altre Coll de Finestrelles, el d'Esplugues de Llobregat.

Aquest camí començava molt a prop de l'indret on posteriorment s'edificà l'antiga església parroquial de Sant Andreu de Palomar, als peus de la via romana del Vallès.

Passava per l'actual carrer de Pons i Gallarza fins al de Concepció Arenal, o

sigui fins la *Via Subteriora*, i d'allí seguia pel carrer Piferrer, passant pel costat de l'antiga església de Sta. Eulàlia de Vilapiscina, i continuant fins el carrer Espiell, on girava per seguir la Riera d'Horta pel cantó esquerra de la mateixa. Després la via circulava pel carrer de Folc i el costat de llevant del carrer Dante Alighieri, ficant-se parcialment per l'interior de la seva línia de façana. Seguint pel passeig de la Mare de Deu del Coll, arribava a la plaça Muns i pels carrers de Becquer i Cambrils anava fins la riera de Vallcarca, als peus del turó del Putxet, on es trobava amb el camí romà de Sant Cugat. Continuant el traçat d'aquesta darrera via fins a les immediacions de Can Gomis, girava a l'esquerra a l'alçada del carrer Roman Macaya, travessant l'avinguda del Tibidabo, i seguint pels carrers dels Quatre Camins i dels Planella fins la línia dels Ferrocarrils Catalans, creuava el solar que hi ha entre els carrers d'Anglí i de Margenat per sortir pel l'angle que forma l'encreuament entre aquests dos carrers, anant a travessar diverses illes urbanes ²¹, en direcció al carrer Graus, fins agafar Major de Sarrià des d'on baixava per empalmar amb el carrer Pedró de la Creu, tot i seguint pels de Domínguez

5. Tram del camí transversal de Sant Andreu de Palomar a Esplugues de Llobregat pel coll del Portell i Sarrià, a les immediacions de l'antiga església de Santa Eulàlia de Vilapiscina, camí del que en sortia una branca secundària que anava en direcció Horta i Sant Genís dels Agudells.

²⁰ Aquest camí denota una tradició molt antiga, ja que passava per les immediacions dels nuclis de poblament ibèric del Turó de la Rovira i el Putxet.

²¹ Inicialment la formada pels carrers d'Anglí, de Margenat, de Carrasco Formiguera i de Dolors Montsardà; en posterioritat, la formada pels carrers d'Anglí, de Dolors Montsardà, de Carrasco i Formiguera i el passeig de la Bonanova.

i Miralles, Pons i Serra i de Montevideo, passant a tocar la part alta del Monestir de Pedralbes, per arribar a l'actual avinguda de Pearson. El traçat resseguia l'esmentada avinguda fins el seu encreuament amb el carrer Joan d'Alòs per continuar per l'antic camí de Finestrelles i passava pels peus de Sant Pere Martir fins arribar al raval de Sant Mateu, ja a Esplugues de Llobregat, on empalmava, en un punt proper a l'actual Col·legi Alemany, amb la variant de la *Via Augusta* que anava per Sant Just.

6 Camí transversal de Sant Andreu de Palomar a Esplugues de Llobregat, pel Coll del Portell i Sarrià. Vista corresponent al tram entre el carrer del Pedró de la Creu de Sarrià i el Monestir de Pedralbes.

-Camí antic de Sant Genís per Horta.

Del camí que acabem de descriure, en els seus comencaments justament al deixar la riera d'Horta a l'alçada del carrer de Folc en sortia una desviació que agafava la direcció a Sant Genís del Agudells seguint el que encara en la cartografia municipal dels anys cinquanta trobem com a camí antic a Sant Genís. Aquests camí es va conservar intacte fins la construcció de la Residència

Sanitaria de la Vall d'Hebron ²².

- Camí del Vallès a Barcelona per Cerdanyola i Romanet.

De tradició molt antiga, aquest camí creuava la serra de Collserola entrant al pla de Barcelona pel lloc de Romanet; encara hi podem trobar traces amb el nom de Camí Antic de Sant Iscle.

Era una prolongació de l'antic camí de Galliners que, venint d'Arrabona, passava pel peu del poblat ibèric del Turó de Ca N'Oliver a Cerdanyola i en direcció a Sant Iscle de les Feixes, on continuava el traçat de l'esmentat Camí Antic de Sant Iscle. A l'alçada de l'antiga església de Sta. Eulàlia de Vilapiscina es creuava amb el camí transversal més proper a Collserola, seguint la direcció de l'avinguda de Borbó a partir del passeig de Fabra i Puig, i pel passeig de Maragall continuava fins l'encreuament amb el carrer Agregació, on es bifurcava, anant un ramal en direcció a la ciutat romana i l'altra, la més antiga, resseguint el darrer carrer pel cantó de llevant, dins la línia de façanes; a través de dues illes urbanes, que el tallen ²³, agafava pel carrer Maspons i Labrós i pel costat de l'antic Mas Guinardó, seguint el Camí Antic del Guinardó i el carrer Flors de Maig, passant pel costat del Mas Casanovas i del jaciment arqueològic d'igual nom. Continuava per l'interior de la línia de

7. Tram del camí vell de Cerdanyola a Barcelona per Romanet, conegut com a camí antic de Sant Iscle.

²² Aquest camí, conegut com de Sant Genís, existí fins la construcció de la Residència sanitària de la Vall d'Hebron, que el seccionà, perdent des d'aquell moment la seva fesomia original.

²³ Illes urbanes formades l'una pels carrers de Varsòvia, de Vinyals, del Centre i passatge de Llivia i l'altre pels carrers de Vinyals, de Varsòvia, de Sales i Farrer i Rambla de la Muntanya.

façana de costat mar del carrer Camèlies, seguint el traçat de l'antiga Traversera de Dalt ²⁴ fins l'església del Josepets, en direcció al Turó de Monterols, empalmant, aproximadament, pels carrers de Sant Hermenegild i Copèrnic, a l'alçada del carrer Atenes, amb el camí antic que pujava des de la Traversera de Gràcia i seguia per Sant Gervasi de Cassoles i Bellesguard ²⁵.

La branca del camí en direcció a la ciutat antiga seguia els actuals carrers Garrotxa, passeig Maragall i Freser, per arribar a l'encreuament dels carrers Dos de Maig i Rosselló des d'on travessava obliquament el conjunt de les illes de l'Eixample entre els carrers del Dos de Maig, d'Aragó, de Marina i del Rosselló, sortint a l'encreuament dels carrers de Marina, d'Aragó i Diagonal. D'allí travessava l'illa formada pels carrers del Consell de Cent, de Cerdanya, de Diputació i passeig de Carles I continuant, en la mateixa direcció, fins l'encreuament carretera de Ribes-Oasseig de Lluís Companys on connectava amb la *Via Augusta* per entrar pel Portal Nou ²⁶.

- Camí romà a Sant Cugat.

Una altra via de clara tradició romana fou la que comunicava directament *Barcino* amb *Castra Octavia*. Sortia de la porta de ponent del recinte murallat de la colònia, per la plaça Nova, i seguia pel carrer dels Arcs i Portal de l'Àngel, prenent pel cantó esquerra del Passeig de Gràcia; un cop travessada l'actual Diagonal, s'enfilava pels carrers de la Riera de Sant Miquel, plaça de Gal·la Placídia i avinguda Príncep d'Astúries, continuant

8. Vista del camí antic de Barcelona a Sant Cugat del Vallés, a l'alçada de Valldaroca.

²⁴ Aquest punt del traçat és encara visible en el Plànol Topogràfic de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, fulla IX-09, 1969. Encara es conserva un troç del vell camí amb el nom de Traversera Vella de Dalt entre els carrers Secretari Coloma i Alegre de Dalt.

²⁵ El traçat esmentat apropiava diversos jaciments de cronologies compres entre l'ibèric recent i el baix imperial, com el Mas Guinardó, Can Casanovas i Monterols, el que ens fa sospitar en una via anterior a la fundació de la colònia.

²⁶ Molts dels trams d'aquest ramal foren coneguts com Camí Antic d'Horta fins a mitjans de l'actual segle.

Nuclis de poblament als voltants de la Barcelona Romana
des de l'Epoca Iberica fins el periode tardoromà

- 1- Antic nucli del port Ibero-Romà
- 2- Jaciment a les immediacions de Bellesguard
- 3- Jaciment del Turó de Monterols
- 4- Jaciment Ibèric del Turó del Putxet
- 5- Jaciment del Coll
- 6- Poblat Ibèric del Turó de la Robira
- 7- Jaciment de Can Casanoves
- 8- Nucli urbà de Barcino

Xarxa viaria dels camins de tradició Romana al plà de
Barcelona

encara un bon tros per la riba dreta de la riera de Vallcarca. Uns cent metres abans del viaducte de Vallcarca, es desviava per l'antic camí de Can Gomis o de Collserola, pujant des de Can Gomis per la carena fins a creuar la serralada pel peu de l'actual Hotel Florida, des d'on es dirigia cap a Sant Cugat.

- Camí al Llobregat per Sarrià i Santa Creu d'Olorda.

Aquest camí, d'evident tradició romana, comunicava la colònia *Barcino* amb el Llobregat creuant la serra de Collserola per Vallvidrera i Santa Creu d'Olorda, després de passar per les immediacions de diferents vil·les i assentaments ibero-romans com el de Sta. Creu d'Olorda o el Pla de les Bruixes de Molins de Rei.

Iniciava el seu recorregut per la porta de la muralla de la Plaça Nova, seguint el curs de la via a *Castra Octavia*, separant-se d'ella a l'alçada de l'actual carrer Canuda d'on, girant cap a l'esquerra i continuant pel de Tallers, creuava la plaça de la Universitat pel costat meridional, travessant l'illa urbana formada pels carrers de la Gran Via, de Muntaner, de la Diputació i d'Aribau a l'entrar per l'encreuament dels carrers Aribau i Gran Via, sortin per Diputació entre els carrers de Muntaner i d'Aribau, tot seguint una diagonal d'uns 35º en relació a la quadrícula de l'Eixample, segons l'eix mar-muntanya.

Continuava dins aquesta direcció quasi en línia recta, creuant el carrer de la Diputació entrant pel cantó sudoest de l'illa urbana formada pels carrers de la Diputació, de Muntaner, del Consell de Cent i d'Aribau, d'on sortia cap al carrer Muntaner, que creuava en sentit oblic per anar a travessar el carrer del Consell de Cent entre els de Muntaner i Casanova, sortint per l'encreuament dels carrers de Casanova i d'Aragó i superar l'actual Avinguda de Roma anant a coincidir amb l'angle format pels carrers de València i Villarroel.

En un punt determinat entre els carrers de Villarroel i Comte d'Urgell, la via seguia aproximadament el traçat de l'actual carrer València, entrant

9. Vista del camí antic de Barcelona al Llobregat per Sarrià i Santa Creu de l'Ordertros corresponent a l'actual carrer Vidal i Quadres de Sarrià.

per la cruïlla de Comte d'Urgell-València a l'illa urbana formada pels carrers de València, Comte Borrell, Mallorca i Comte d'Urgell, d'on sortia per la cruïlla del Comte Borrell i Mallorca i continuava la direcció obliqua cap a l'encreuament dels carrers de Viladomat i de Provença. D'aquest darrer punt anava cap al centre de l'illa urbana formada pels carrers Provença, Calabria, Rosselló i Viladomat on es bifurcava. La branca secundària, la més meridional, anava per l'actual carrer Marquès de Sentmenat, creuant en línia més o menys recta des de la seva cruïlla amb el carrer de Calàbria fins la cruïlla del carrer d'Entença amb el de Paris per, un cop creuada l'av. Josep Tarradellas, seguir pels carrers Marquès de Sentmenat i de Can Bruixa fins a la Travessera de les Corts, on connectava amb la *Via Subteriora*.

La branca principal seguia creuant el carrer Rosselló, entre els de Viladomat i Calàbria, per sortir a la cruïlla dels carrers de Calàbria i Córcega, en direcció a l'encreuament del carrer de Londres amb l'avinguda Josep Tarradellas, travessava les cases entre els carrers de Viladomat i Calàbria per sortir a la cruïlla dels de Calàbria i de Córsega per continuar per dins l'illa urbana formada pels carrers de de Córsega, de Rocafort, de Paris i de Calàbria, en direcció al tros de carrer encara avui anomenat Vell de Sarrià, entre l'avinguda de Josep Tarradellas i el carrer de Gelabert. Des d'allí, enfilava pel Camí Antic de Sarrià, encara en part conservat, i travessava l'illa urbana formada pels carrers de Gelabert, de Morales, Travessera de les Corts i de Burdeus, creuant el carrer Entença davant els jardins Joaquim Ruyra, i seguint diagonalment pel carrer del Taquígraf Garriga i pel de Deu i Mata. Posteriorment, travessava l'illa formada pels carrers de Deu i Mata, Numància, avinguda Diagonal i Entença sortint a la Diagonal, per creuar aquesta avinguda i continuar pel costat septentrional del carrer Numància ²⁷.

El camí seguia, aproximadament, el traçat del passeig de Sant Joan Bosco i del carrer Major de Sarrià, el costat nord del passeig de Sta. Eulàlia, carrer Vidal i Quadras ²⁸ i avinguda de Vallvidrera, des d'on s'enfilava fins arribar a la dreuera de Vallvidrera i el coll d'igual nom; d'allí seguia el carrer Mont d'Orsa per, superant el coll de la Vinyassa, agafar el Camí Vell de Sta. Creu d'Olorda fins l'entrada de l'actual nucli urbà de Molins de Rei ²⁹.

²⁷ A les seves immediacions s'hi trobava la coneguda vil·la romana excavada, durant els anys 60-70, per membres del Centre Excursionista Els Blaus de Sarrià.

²⁸ A aquest indret correspon la troballa de la vil·la del Desert de Sarrià, que la tradició popular identifica amb la llar de la santa barcelonina Eulàlia (inici s.IV).

²⁹ Aquest darrer tram del camí, tot creuant Collserola, resta encara quasi en la seva totalitat. Passava pels peus del turó de Lavallol, pel coll de Can Cuyas, pel mas del mateix nom, i pel coll de la Mata, arran de Can Masdeu, creuant, més endavant, la carretera Molins-Vallvidrera, i continuant pel coll de Can Pasqual, Can Mallol i Can Serra, en direcció al conjunt preromànic de Sta. Creu d'Olorda, des d'on anava per les immediacions de Can Ribas, Can Vilagut i, deixant a l'esquerra Castell Ciuró, cap al Camí Antic de Santa Creu d'Olorda.

Entrava a Molins de Rei pel Camí Antic de Sta. Creu d'Olorda per seguir pel carrer Mestre Blanc, creuant la plaça de Mercè Rodoreda, i els carrers Dr. Fleming i Ignasi Iglèsias, fins a la plaça de l'Església, d'on, a través del carrer d'Alfons II d'Aragó, empalmava amb el ramal de la *Via Augusta* que venia de Barcino ³⁰

- *Camí de Montjuïc.*

El camí de Montjuïc era una bifurcació del tram de la *Via Augusta* que sortia de la colònia per la porta del carrer Avinyó seguint per l'actual carrer de la Boqueria. Aquesta bifurcació es separava de la *Via Augusta* en el moment de creuar l'arenys de la Rambla (riera d'en Malla), i comunicava la ciutat amb el port també romà de la vessant sud de Montjuïc.

De la Rambla, el camí enfilava el carrer Sant Pau fins la cruïlla amb la ronda del mateix nom per, tot seguit, travessar l'actual Paral·lel en direcció l'encreuament dels carrers del Roser, de Fontrodona i de Vila Vilà, girant uns 90º cap el carrer de Piquer i travessant en sentit diagonal l'illa urbana formada pels carrers de Piquer, de Fontrodona, de Vila Vilà i Nou de Rambla. Seguia pel carrer de Piquer fins a la cruïlla amb el passeig de Montjuïc, on es bifurcava, anant la branca oriental pel Camí Antic del Morrot que, paral·lel al canal de la Infanta Carlota, passava per la vella carretera de Nostra Senyora del Port fins al port romà.

L'altra branca, la més occidental, feia un gir brusc d'uns 120º a la dreta, seguint l'actual passatge Vinyeta i el camí de la Font-trobada ³¹ fins l'encreuament del carrer de la Creu dels Molers amb el passeig de l'Exposició, d'on girava a l'esquerra entre els actuals Teatre Grec i Museu Arqueològic, just al peu de la Font del Gat. El traçat continuava per les immediacions de la Font del Gat a l'indret on actualment està situat el Palauet Albeniz, per seguir cap a la plaça Nemesi Ponsati i creuar el passeig Olímpic a l'alçada de l'extrem occidental del passeig de Minici Natal, davant el Palau Sant Jordi. Passant pel costat oriental de les vivendes de Can Clos, la via resseguia l'esmentat Camí Antic de València en direcció al port romà, on s'ajuntava amb el ramal que venia del Morrot ³².

³⁰ Sembla ésser que en aquell indret havia existit un gual per travessar el Llobregat i, potser, el camí continuava per l'altra banda del riu corresponent a les restes identificades per Serra i Rosselló.

³¹ Aquest camí era encara esmentat com a Camí Antic de València en el Plànol de Barcelona de l'any 1935.

³² Com és evident, el traçat dels dos ramals al seu pas per la zona olímpica de Montjuïc està completament desfet, producte dels grans moviments de terres efectuades per les obres del 1992.

DESCRIPCIÓ D'ALTRES TRAÇATS D'ORDRE SECUNDARI.

A part de les vies esmentades, cal assenyalar l'existència d'una xarxa de camins menors que, generalment, anaven des del pla en direcció a les estribacions de la serra de Collserola ³³.

- Camí de Sant Martí de Provençals a Horta.

En la zona septentrional del pla de Barcelona, el primer camí secundari que trobem a partir de la riera de Sant Andreu és l'antic camí de Sant Martí a Horta. Començava el seu traçat just en el ramal de la *Via Augusta* que provenia de la costa del Maresme, precisament en l'actual cruïlla dels carrers Agricultura i Huelva, seguint pel desaparegut carrer del Rector de Vallfogona, creuant el parc de Sant Martí, a les immediacions del mas de Can Cadena i de l'església de Sant Martí Vell ³⁴. Seguia pel carrer Selva del Camp, creuant l'actual estació de mercaderies de la Sagrera, en direcció al xamfrà del carrer d'Oliva amb el de la Sagrera, des d'on corria diagonalment, segons la quadrícula viària de la zona, a la cruïlla del carrer Coll i l'avinguda Meridiana; continuava en línia recta pel desaparegut carrer Vilatrau fins trobar la cruïlla dels carrers de Concepció Arenal i del Cardenal Tedeschini, des d'on, i per aquest darrer carrer, passava pel costat de la ja esmentada masia de Ca l'Armera per arribar fins a la seva confluència amb els carrers de Pardo i del Cep. Posteriorment, el camí travessava l'actual plaça del Congrés Eucarístic en direcció al xamfrà del carrer d'Alexandre Galí amb el de Ramon Albó, d'on anava cap el carrer Cartellà, després de passar ben a prop de la Torre Llobeta seguint fins el carrer d'Horta. Pels carrers d'Horta, de Can Travi, de l'Església i de Rembrandt, passant a prop de Can Cortada ³⁵, arribava als peus de l'església antiga de Sant Joan d'Horta. Seguint pel mateix carrer Rembrandt fins l'unió del carrer Canigó amb el passeig de Valldaura punt on feia un gir d'uns 80º cap a l'esquerra per pujar la càrena fins unir-se amb l'Antic Camí de Sant Iscle a l'alçada del desaparegut Hospital de Leprosos. A partir d'aquest punt, tots dos camins enfilaven cap a Cerdanyola i *Arrahona*.

- Camí a Puig Aguilar per Lligalbé.

Sortia del camí vell de Barcelona a Sant Iscle de les Freixes i s'adreçava

³³ La majoria d'aquests camins són citats per la documentació medieval; en aquest sentit, l'historiador Francesc Carreras Candi en fa una àmplia relació al capítol dedicat al *Territori de Barcelona en los segles XI i XII*, corresponent al volum dedicat a la ciutat de Barcelona, de la seva gran obra *GEOGRAFIA GENERAL DE CATALUNYA*.

³⁴ Tram encara visible al Plànol de Barcelona de l'any 1958.

³⁵ Cal remarcar que per aquest camí tenia l'accés la coneguda vil·la romana de Can Cortada.

a Sant Genís dels Agudells, iniciant el traçat a l'actual cruïlla dels carrers de Lepant i de València, pujant paral·lel al carrer de Lepant per l'interior de la línia de façanes del cantó dret.

A partir de Travessera de Gràcia, i fins fa pocs anys, es conservava l'antiga alineació fins el carrer de Llorens i Barba, restant intacte la seva ruta fins la plaça de la Font Castellana.

Des del carrer Llorens i Barba creuava l'actual illa urbana formada pels carrers de Llorens i Barba, de Lepant, del Mas Casanovas i de Padilla, per continuar pel vial del Torrent de Llibalbé ³⁶ fins a la ronda del Guinardó i, un cop creuada aquesta, enfilava cap a la plaça de la Font Castellana i d'allí passava entre els actuals carrers de Polònia i de Tenerife fins al de la Torre Dulac, d'on arribava a la plaça de Can Baró, just davant del Mas Lligalbé, per continuar pel carrer Josep Serrano i enllaçar amb la carretera del Carmel, seguint amb posterioritat pels carrers del Santuari i de Lorda, cap al camí dels Àngels, carrers de la Mare de Déu dels Àngels i de Mediona, agafant, tot seguit, pels actuals carrers de Natzarret i de Sant Genís ³⁷.

De Sant Genís, prop de l'antiga església, el camí pujava per la carena anant a travessar la serra de Collserola per Vista Rica, dirigint-se cap a Sant Cugat passant per les rodalies de l'ermita de Sant Medir.

- Camí Antic de Sant Sever o Can Mora.

Des de la Travessera de Gràcia (l'*Strata Subteriora*), aquest camí passava pels actuals carrers de l'Escorial, Molist i passatge de la Sagrada Família, per, just darrera el

10. Vista del camí antic de Can Mora o de Sant Sever, a l'alçada del parc Güell.

³⁶ Sobre la conversió en època medieval dels camins en torrenteres, consulteu: TRAVESSET, M. (op.cit).

³⁷ Fins fa una quarantena d'anys, aquests dos darrers carrers conservaren el nom de Camí de Sant Genís dels Agudells.

Cotolengo del Pare Alegre, agafar el camí de Can Mora seguint el límit septentrional del Parc Güell ³⁸. Seguidament pel carrer del Portell anava a empalmar, a l'alçada del carrer del Santuari, amb el camí de Lligalbé a Sant Genís. La unió dels dos camins s'efectuava davant mateix de l'actual Santuari de Nostra Senyora del Coll, seguint tots dos a partir d'aquest punt el mateix itinerari.

- Camí Antic de Sant Gervasi de Cassoles.

Tenia el seu origen a la Travessera de Gracia i passava per l'actual carrer d'Alfons XII, desviant-se a l'alçada del carrer de l'Avenir cap als carrers de Brusi i Atenes, continuant, un cop creuada l'actual avinguda General Mitre, pel carrer de Sant Gervasi de Cassoles fins a la plaça de la Bonanova. Des d'allí, seguia pels carrers de Sant Joan de la Salle i de Bellesguard³⁹ per, possiblement, continuar cap a les estríbacions de Collserola, si bé no disposem de cap prova documental d'aquest fet.

- Camí Antic de Sarrià a Nostra Senyora del Port per Bederrida (Les Corts de Sarrià).

Iniciava el seu traçat en el punt d'encreuament entre els carrers de Trinquet i del Pedró de la Creu ⁴⁰ per, seguint Trinquet, anar al carrer d'Eduard Conde tot passant pel costat dels jardins de Vil·la Amèlia i continuar pel carrer del Doctor Ferran fins la seva cruïlla amb el de Manila. Des d'aquest punt agafava la direcció cap a l'actual edifici de «El Corte Inglés», just pel costat de la Gran Via de Carles III, sortint per la cantonada amb el carrer d'Europa per seguir l'alineació del carrer de les Corts de Sarrià fins a Travessera de les Corts ⁴¹, i desviar-se pel carrer de Lluçà fins arribar a la seva cruïlla amb l'avinguda de Madrid. Tot seguit, travessava l'illa urbana formada per l'avinguda de Madrid i carrers de Joan Güell, Violant d'Hongria i Tenor Massini continuant la direcció del torrent de Perales ⁴², pel costat dels jardins de Can Mantega, sortint a la cruïlla dels carrers Papin i Miquel Àngel d'on enfilava cap al torrent de Can Mantega, nom que rebia el camí entre els carrers de Miquel Àngel i de Sants. Del carrer de Sants seguia per l'actual carrer de la

38 Fins uns quants anys enrera, es conservava el tram del camí original que limitava amb el Parc Güell, restant visible l'empedrat antic, tal i com podem observar a les fotografies annexes.

39 Aquest tram encara és recordat com a Camí Antic de Bellesguard.

40 Tram de l'antic camí que anava cap a Esplugues de Llobregat per Finestrelles.

41 Ben a prop, a Travessera de les Corts entre Corts de Sarrià i Joan Güell, es trobà i excavà la coneguda necròpolis alt-imperial de Les Corts. Vegis la memòria publicada per O. GRANADOS i M. TRAVESSET.

42 Aquest és un nou cas d'un camí que acabà convertint-se en un torrent en època medieval.

riera d'Escuder, i de la Riera de la Tena fins la cruïlla de Sagunt amb Constitució o carretera de la Bordeta. Des d'allí continuava pel carrer Parcerisa i camí de la Cadena, creuant la Gran Via de les Corts Catalanes a l'alçada de l'actual edifici de la Campana, per, posteriorment, anar en direcció als carrers Minería i Mare de Déu del Port, fins l'indret on s'ubicava el port romà i el seu nucli urbà.

- Carrer de Sagunt.

Sembla versemblant que el carrer de Sagunt pogués ésser un camí antic que comunicava la *Via Augusta*, al seu pas per la Bordeta, amb la seva variant que passava pel carrer del Sant Crist de l'actual barriada de Sants.

- Camí d'Esplugues de Llobregat a L'Hospitalet (Banyols).

Tenia el seu origen al raval de Sant Mateu d'Esplugues de Llobregat, en el camí que seguia la variant de la *Via Augusta* que passava per Sant Just Desvern, just abans d'arribar al coll de Finestrelles. Girava pel carrer de la Creu del Raval passant pel costat de la vella església de Santa Maria d'Esplugues, el carrer de l'Església i el d'Àngel Guimerà, per seguir fins el seu xamfrà amb l'avinguda d'Isidre Martí on el camí es bifurcava, anant una branca a Cornellà i, la branca que ens

ocupa, cap a L'Hospitalet seguint la pròpia avinguda d'Isidre Martí ⁴³ i el carrer del Carme. Ja al municipi veí d'Hospitalet. Creuava el polígon industrial de Les Planes en direcció als carrers d'Estronci i de Miquel P. Victori per, a l'alçada de l'avinguda Josep Tarradellas connectar pel carrer del Xipreret ⁴⁴ amb el ramal de la *Via Augusta* que venia per la Bordeta i Santa Eulàlia de Provençana.

⁴³ Cinquanta anys enrera, abans d'obrir aquesta darrera artèria, hom recorda el camí estret, d'uns quatre metres d'amplada, que es podia seguir en la seva totalitat fins L'Hospitalet.

⁴⁴ El Xipreret es considera el veritable casc antic del Centre d'aquesta ciutat, lloc on es situava la posada-hospital que dona nom a la ciutat, en contraposició a l'altre nucli romà de Santa Eulàlia de Provençana.

11. Camí antic d'Esplugues de Llobregat a l'Hospitalet i Cornellà a l'alçada de l'església de Santa Maria d'Esplugues.

- Camí d'Esplugues de Llobregat a Cornellà.

Aquest camí correspon a la bifurcació del camí anteriorment descrit, que, des de l'avinguda Isidre Martí, continuava pel carrer Àngel Guimerà fins l'avinguda de Barcelona, ja al terme municipal de Sant Joan Despí, en el troç que limita amb el camp de futbol de Les Planes. Seguia pel carrer de Sant Francesc

12. Camí antic de Sant Just Desvern a Sant Joan Despí, abans d'arribar al casc antic de San Joan, en la zona ocupada actualment per l'autopista A-2.

d'Assís, entrant a Cornellà a la cruïlla del carrer de la Vegueria amb el de Cirerers continuant per l'encara avui dia anomenat camí antic d'Esplugues i la seva continuació en el carrer Joan Fernández, dirigint-se cap a la cantonada del carrer de Joan Maragall i la carretera d'Esplugues. Des de Joan Maragall anava a la plaça de l'Església, que travessava diagonalment, i s'unia a la branca de la *Via Augusta* procedent de Provençana, just davant l'església de Santa Maria de Cornellà.

- Camí de Sant Just Desvern a Sant Joan Despí.

Aquest camí es separava de la variant de la *Via Augusta* que passava per Sant Just en l'encreuament del carrer de la Creu amb el del Raval de la Creu, continuant pel mateix carrer de la Creu fins uns 30 metres abans de la Rambla de Sant Just on girava cap a la dreta en direcció al carrer Josep Padrosa, el qual seguia fins l'avinguda de la Indústria que el portava, fins travessar la carretera Reial cap a l'avinguda del Pla del Vent, ja al terme de Sant Joan Despí. D'allí entrava tot recte fins l'actual avinguda de la Generalitat, punt en el qual torçava a l'esquerra per enfilel el carrer de Catalunya, passant entre les masies de Can Guillent i Can Codonys per arribar a la plaça de l'Ermita del Bon Viatge, on s'unia amb la *Via Augusta* provinent de Provençana.

ALTRES VIES D'ORIGEN INCERT.

Hem pogut localitzar tot un seguit de camins, dins la xarxa del Pla de Barcelona, corresponents a finals de l'Alta Edat Mitja i inicis de la Baixa; no tenim, però, cap tipus de seguretat referent a uns possibles antecedents en època tardoromana.

A aquest tipus de camins correspon la coneguda *Via Molinaria* que seguia, més o menys, el curs del Rec Comtal fins a les portes de la ciutat medieval. El seu traçat s'iniciava al Puig de la Trinitat i seguia pels actuals carrers de la Mare de Déu de Llorda i Galícia, travessant el Rec Comtal a l'alçada de Via Barcino i continuant pel seu costat esquerra per les immediacions de l'antic molí de Sant Andreu i pel cantó de llevant dels tallers de la RENFE. Agafava el traçat del carrer de l'Andana de l'Estació cap a la plaça de l'Estació de Sant Andreu Comtal, seguint fins la seva cruïlla amb en de Balari i Jovany, girant tot seguit pel carrer de Sant Adrià per sortir al del Segre; en aquest punt tornava a creuar el rec, passant ara cap al seu costat dret. Pel carrer del Segre enfilava el de Virgili en direcció al carrer de Santa Coloma, el qual seguia fins la riera d'Horta, on tot seguit creuava el solar de l'actual Institut d'Ensenyança secundària Sant Andreu entre els carrers de Pare Manyanet i del Camp del Ferro, per sortir a la cruïlla del carrer de Berenguer de Palou amb el de Portugal i continuar pel mateix Berenguer de Palou ⁴⁵ fins a creuar l'antic camí de Sant Martí a Horta. A continuació, agafava el carrer de Bofarull, actualment Ciutat d'Elx, fins el d'Hondures que seguia, a partir del carrer Felip II, amb el nom propi de Bofarull. Un cop creuada l'avinguda Meridiana, la via penetrava pels carrers Antic de Bofarull i Enamorats fins la seva cruïlla amb l'avinguda de la Diagonal. De la Diagonal, es dirigia cap a l'illa de cases formada pel passeig de Carles I i els carrers de Diputació, de Sardanya i de Consell de Cent on s'unia amb el camí que venia del Vallés per Romanet, vulgarment conegut com a camí antic d'Horta. ⁴⁶

Un altre camí d'origen dubtós és el que hom ha suggerit, sense cap fonament raonable, que pot ésser el camí transversal de tradició romana que creuava el pla de Barcelona per la part més occidental, als repeus de la Serra de Collcerola. Segons es vol pretendre, el seu traçat coincidiria amb el de la carretera d'Esplugues a Fogars de Tordera, o sigui més o menys seguiria els actuals carretera d'Esplugues, passeig de la Reina Elisenda de Montcada,

⁴⁵ Com s'ha esmentat abans, per aquest carrer Berenguer de Palou passava la via romana procedent del Vallés pel coll de Finestrelles.

⁴⁶ En referència a la Via Molinaria, no creiem que sigui anterior al segle XI, just el moment quan la ciutat es refà de l'escomesa d'Al-Mansur i inicia un període de gran desenvolupament econòmic; a aquesta època correspon la construcció dels primers molins en el traçat del Rec Comtal.

passeig de la Bonanova, passeig de Sant Gervasi, passeig de la Vall d' Hebrón i passeig de Valldaura fins al pont del Dragó.

Aquesta carretera és de clar origen contemporani i el seu traçat no segueix el de cap camí antic.

Nombroses són les raons que ens neguen aquesta possibilitat, des de la falta de constància documental d'època medieval a la falta de restes d'infraestructura viària antiga. Però, la raó més important és de l'ordre pràctic de la seva construcció, ja que en època romana la seva realització hauria estat antieconòmica a causa del relleu del terreny al llarg del seu recorregut. La seva construcció hauria estat sumament onerosa a causa del gran nombre de barrancades existents degut a les capçaleres de totes les rieres i torrents que baixaven cap al pla. Això hauria obligat a realitzar una infraestructura sumament complexa amb un gran nombre de ponts d'una certa envergadura, capaços de permetre amb èxit el pas per totes les barrancades existents en aquell moment, algunes d'elles de gran consideració, com encara avui dia podem constatar.

La tecnologia romana en la construcció viària era molt precisa i metòdica, no permetent solucions il·lògiques o capcioses que comportessin un encariment excessiu en l'execució de les vies de comunicació, sobretot en el que feia referència a camins secundaris com el que comentem o els que no tenien cap valor estratègic com és en aquest cas.

Referent a aquest pretés camí, és evident que no comunicava entre si cap tipus de nucli urbà en aquella llunyana època. O sigui que a un nul valor estratègic caldria afegir-hi un elevadíssim cost constructiu i una total falta de documentació referencial, cosa que fa dubtar molt l'existència d'aquest vial abans del segle XIX.

CONCLUSIONS.

Davant la sensació d'una excessiva densitat viària al Pla de Barcelona hem d'apreciar el seu hiatus cronològic de vuit segles, a més a més de la necessitat estratègica d'establir un nus de comunicacions entre la colònia, els nuclis urbans perifèrics i el gran nombre de vil·les i instal·lacions agràries de l'àrea. Cada cop tenim major constància de la gran quantitat de vil·les que explotaven agrícolament el Pla durant aquests vuit-cents anys, ja que s'ha pogut constatar que fins el segle IX, segurament fins la revolta d'Aissó l'any 827 o l'arribada d'Al-Mansur el 985, varen perdre la major part d'elles.

Tot i així, els camins continuaren tenint utilitat a causa del seu valor estratègic com a línies de comunicació, ja que permeteren la política de repoblament dels nostres primers Comtes un cop desplaçada la línia fronterera amb els sarraïns des del Llobregat als confins del Penedès. Des de llavors, la seva existència ha perdurat, majoritàriament, fins l'arribada de l'expansió

urbanística i la fi de la vida rural.

NOTA DE L'AUTOR.

Amb aquest estudi sobre els camins de tradició romana al Pla de Barcelona vull retre homenatge a l'insigne investigador En Josep M^e. Madurell, director de l'Arxiu Notarial de Barcelona durant els anys cinquanta; sense el seu valuós ajut en la recerca documental aquest treball no s'hagués dut a terme. Alhora, vull honorar la memòria de l'historiador gracienc en Pere Queraltó i Tolosa, oncle erudit que amb els seus consells va saber estimular la meua tasca en la investigació històrico-arqueològica.